

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

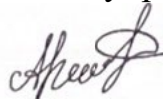
Економічний факультет

Кафедра економіки та менеджменту

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: «УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА
ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ»

Виконала: студентка 4 курсу, групи ЕЛ- 41
Спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування»

Олександра РОГАНЧУК

Керівник наукової роботи
кандидат економічних наук, доцент

Ольга КРИКУН

Рецензент:
Краснокутський селищний голова
Краснокутської селищної ради
Богодухівського району
Харківської області
Ірина КАРАБУТ

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет _____ економічний _____
Кафедра _____ економіки та менеджменту _____
Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ бакалавр _____
Спеціальність _____ 281 «Публічне управління та адміністрування» _____
Спеціалізація «Публічне управління та адміністрування» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ **Ганна ДОРОШЕНКО**
підпис ініціали, прізвище

“06” червня 2024 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

_____ **Роганчук Олександра Дмитрівна**
(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи _____ Удосконалення державної підтримки сім'ї та демографічної політики в Україні _____

керівник роботи _____ **Крикун Ольга Олександрівна, к.е.н., доцент**
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “09” квітня 2024 року № 2101-5/786

2. Строк подання студентом роботи 5 червня 2024 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Розділ 1. Теоретичні засади здійснення демографічної політики в Україні. Сутність основних понять та принципів демографічної політики. Форми та методи державної соціальної підтримки сімей. Зарубіжний досвід державної підтримки сім'ї.

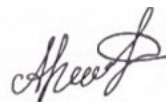
Розділ 2. Основні напрямки вдосконалення державної підтримки сім'ї та демографічної політики в Україні. Аналіз сучасного стану демографічної ситуації в Україні. Основні засоби підтримки сім'ї та соціальні інститути їх забезпечення. Перспективи та шляхи удосконалення державної підтримки сімей.

4. План роботи

№ з/П	Назви етапів роботи
1.	Вибір теми і подання заяви на ім'я завідувача кафедри про обрання теми кваліфікаційної роботи
2.	Розробка та узгодження змісту кваліфікаційної роботи, ознайомлення з літературними джерелами за обраною темою
3.	Робота над теоретичним розділом 1: Теоретичні засади здійснення демографічної політики в Україні
4.	Робота над розділом 2. Основні напрямки вдосконалення державної підтримки сім'ї та демографічної політики в Україні.
5.	Узагальнення питань проведеного дослідження. Доопрацювання розділів згідно з рекомендаціями наукового керівника.
6.	Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи; оформлення списку використаних джерел.
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи, подання остаточного варіанту керівнику для перевірки. Подання на рецензування.
8.	Подання роботи на кафедру

5. Дата видачі завдання 5 вересня 2024 р

Здобувач вищої освіти

Олександра РОГАНЧУК

Керівник роботи

Ольга КРИКУН

Гарант освітньої програми

Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДДС – державна допомога сім'ї

ДП – державна політика

ДПС – державна підтримка (допомога) сім'ї

ДР – державне регулювання

МДУ – місцеве державне управління

МЗС – малозабезпечені сім'ї

СЗН – соціальний захист населення

СЗС – соціальний захист сім'ї

СП – соціальна підтримка

СПр – соціальні програми

СПС – соціальної підтримки сімей

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Сутність основних понять та принципів демографічної політики.....	8
1.2. Форми та методи державної соціальної підтримки сімей.....	12
1.3. Зарубіжний досвід державної підтримки сім'ї.....	15
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	23
2.1. Аналіз сучасного стану демографічної ситуації в Україні.....	23
2.2. Основні засоби підтримки сім'ї та соціальні інститути їх забезпечення.....	29
2.3. Перспективи та шляхи удосконалення державної підтримки сімей.....	34
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Конституцією України передбачено, що Україна - це демократична, соціальна та правова держава, яка забезпечує розвиток соціальної системи та належне надання відповідних послуг населенню. Враховуючи, що Україна нині посідає одне з останніх місць у Європі за рівнем життя, проблема соціальної підтримки (далі – СП) окремих груп населення стає актуальною, особливо через соціальні програми (далі – СПр), з урахуванням специфіки фінансування соціальних програм у зарубіжних країнах.

Демографічна криза – проблема, що розвивається, протягом усього періоду незалежності України, наслідком якої є значне скорочення чисельності населення, старіння населення, порушення балансу поколінь, масова економічна еміграція тощо.

Втручання держави в демографічні процеси не завжди є виправданим, але для сучасної України, його значущість досить висока. Наразі українська влада змушена дбати не про остаточне вирішення демографічних проблем, а як мінімум про суттєве пом'якшення негативних тенденцій, пов'язаних у першу чергу з повномасштабною війною, адже зростає необхідність посилення державного управління процесами демографічного розвитку.

Питання щодо демографічної ситуації, а також СП населення було розглянуто в роботах сучасних вчених, таких як: В. Борисов, О. Гладун, О. Злотнікова, І. Курило, Н. Левчук, Є. Лібанова, О. Малиновська, В. Стешенко, С. Пірожкова, П.Є. Шевчук.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних засад щодо принципів демографічної політики та визначення шляхів удосконалення державної підтримки сім'ї в Україні.

Для досягнення мети було вирішено наступні завдання:

- узагальнення принципів демографічної політики;
- визначення методів та форм державної соціальної підтримки сімей;

- дослідження зарубіжного досвіду соціальної підтримки сімей та регулювання демографічних процесів у європейських країнах;
- загальна оцінка стану демографічної ситуації в Україні на сьогоднішній день;
- аналіз існуючих основних програм підтримки сімей в Україні;
- розробка шляхів удосконалення державної підтримки сімей в Україні.

Об'єктом дослідження виступає демографічна ситуація в Україні та соціальна підтримка сімей під час війни.

Предметом дослідження є принципові підходи щодо регулювання соціальної підтримки сімей (далі – СПС) під час демографічної кризи в Україні.

В якості методів дослідження застосовувалися: метод теоретичного узагальнення, системний підхід, методи позитивного і нормативного аналізу, методи математичного та статистичного аналізу.

Основою дослідження стали наукові праці українських та зарубіжних вчених, фахівців з даної тематики, а також нормативні документи та законодавство України, використано матеріали періодичних видань та сайти офіційної інформації про воєнний стан.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у визначенні основних шляхів удосконалення системи СПС в Україні під час демографічної кризи.

Практичне значення роботи полягає в тому, що теоретичні і практичні результати дослідження можуть бути корисні для розробки програм регулювання демографічних тенденцій та вдосконалення державних соціальних програм підтримки сімей в Україні.

Основні положення та одержані результати були апробовані на XVII International scientific and practical conference «Formation of Prospects for the Global Development of Humanity: Modern Problems of Science and Technology» (April 3-5, 2024) Bologna, Italy.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел, який налічує 38 джерел. Загальний об'єм роботи 42 сторінки комп'ютерного тексту, містить 3 таблиці, 10 рисунків, 1 додаток.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність основних понять та принципів демографічної політики.

Демографічна ситуація є інтегральним показником соціального розвитку країни, відображенням її соціально-економічного стану, що визначає також довгострокову соціальну, економічну та політичну структуру. Основною проблемою сьогодення соціально-економічного розвитку України є масштабна демографічна криза, яка характеризується зниженням народжуваності, високою смертністю, посиленням еміграційних процесів і, як наслідок, швидким зменшенням населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій доводить, що демографічна ситуація та її розвиток привертають увагу вчених, громадськості та політиків. Вчені, С. Аксьонова, В. Борисов, О. Гладун, О. Злотнікова, І. Курило, Є. Лібанова, О. Малиновська, С. Пірожкова, В. Стешенко, П.Є. Шевчук та інші, зробили величезний внесок у вивчення різних аспектів демографічного розвитку [33].

Демографічна політика – це свідомі дії держави та інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення. Демографічна політика включає систему цілей і засобів їх досягнення. Демографічна політика є невід'ємною частиною загальної соціально-економічної політики та водночас демографічної політики [33].

Суб'єктом демографічної політики є держава, як засіб державного впливу на відтворення населення у потрібному напрямі суспільства. Предметом є складні та важкопрогнозовані демографічні процеси – рівні народжуваності та смертності, способи оптимізації їх пропорцій з метою досягнення максимально

тривалого періоду активної діяльності населення та середньої тривалості життя людини.

Метою демографічної політики зазвичай є формування бажаного, довгострокового способу відтворення населення, збереження чи зміни динаміки й структури населення, народжуваності, смертності, складу сім'ї, переселення, внутрішньої та зовнішньої міграції тощо.

Основні завдання демографічної політики представлені рисунку 1.1.

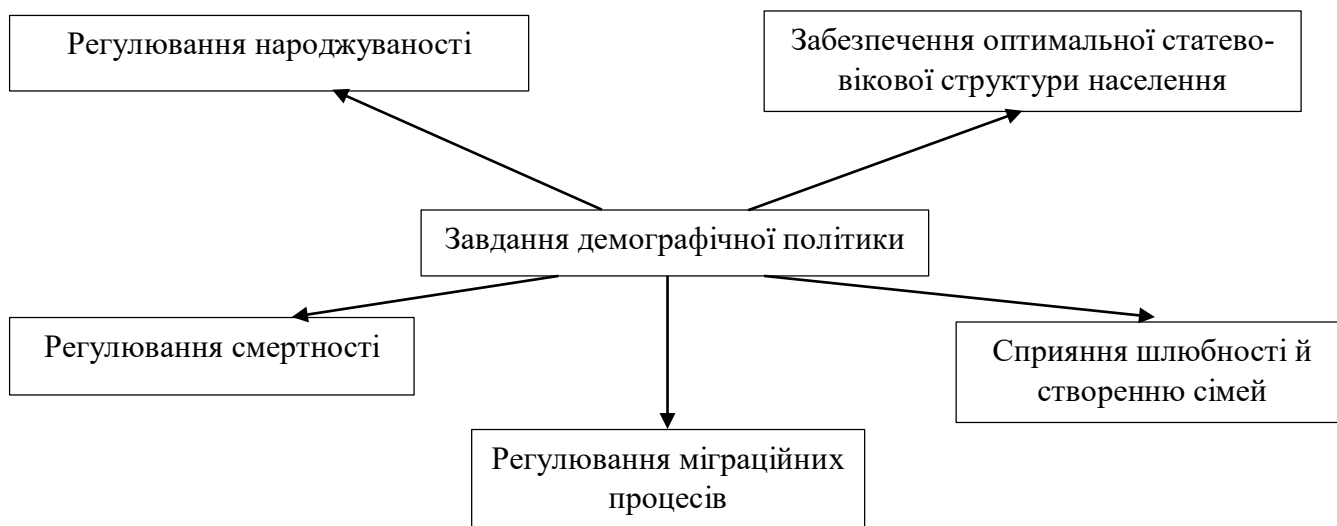

Рис. 1.1. Основні завдання демографічної політики

Складено автором за джерелом [21]

Виходячи із завдань, можна виділити такі принципи демографічної політики:

1. Перший принцип – прозорість і науковий підхід, який використовує надійні демографічні дані розробки ефективних стратегій.

2. Другий принцип – інтеграція, що означає забезпечення взаємодії демографічної політики з іншими секторами, такими як охорона здоров'я, освіта та економіка.

3. Третій – принцип участі громадськості, метою якого є активне залучення громадян до прийняття рішень та політичні процеси.

Методи ДР демографічних процесів подано на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Вплив демографічної політики на демографічні процеси в суспільстві [20]

Вирізняють такі основні методи демографічного регулювання:

1. Економічний – передбачає використання економічних стимулів чи обмежень для впливу демографічну поведінку (податкові пільги для сімей з дітьми, збільшення допомоги з догляду тощо).

2. Соціальні – покликані створити сприятливі умови для бажаної моделі демографічної поведінки (будівництво квартир для молодих сімей, розвиток сімейного відпочинку та оздоровлення).

3. Права – приймаються нормативні акти, що регулюють демографічні процеси (шлюбний вік, порядок усиновлення тощо).

4. Адміністративні – обмежувальні заходи адміністративного характеру (обмеження міграції в окремих регіонах).

Ефективність демографічної політики визначається тим, наскільки її діяльність забезпечує досягнення поставленої мети – демографічного розвитку. На успіх демографічної політики впливають багато чинників [33]:

1. Соціально-економічна ситуація у країні. Сприятливі умови життя населення підвищують ефективність заходів демографічної політики.

2. Соціальні традиції та менталітет населення. Вони можуть як сприяти досягненню цілей демографічної політики, і перешкоджати їм.

3. Координація діяльності демографічної політики з іншими напрямками ДП.

4. Обсяг та стабільність фінансування демографічних програм.

5. Кваліфікація установ, що реалізують демографічну політику, потенціал працівників.

6. Інформаційно-просвітницька робота з населенням щодо заходів демографічної політики.

Вплив демографічної політики на процеси, які відбуваються зараз у суспільстві може бути прямим (правові обмеження міграції, реєстрації шлюбів чи народжень, планування спеціальної освіти) чи непрямим (підвищення рівня життя, включення населення до умов зростання кількості дітей у сім'ї, успіхи у тій чи іншій професії).

1.2. Форми та методи державної соціальної підтримки сімей

В Україні, як і в зарубіжній практиці, використовуються різні поняття щодо СПС: соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальна допомога, соціальні виплати.

Соціальне забезпечення - це система протидії соціальним загрозам з метою обмеження або запобігання їх впливу на процес розширеного відтворення населення. Виходячи з такого розуміння соціальної забезпеченості, як системи нейтралізації абсолютно всіх проявів соціальних загроз, зазначимо, що соціальна забезпеченість є поняттям узагальнюючим та реалізується у формі соціальних гарантій, СЗН та СПС [30].

Соціальні гарантії визначають рівень соціальних пільг. Соціальний захист включає заходи боротьби з ризиками, пов'язані з хворобами, інвалідністю, безробіттям і, отже, відповідними соціальними пільгами. Соціальна підтримка включає надання СП, соціальних допомог та субсидій у будь-якій формі (у натуральній чи грошовій формі). Найбільш популярними формами СП є матеріальна, психологічна, педагогічна та юридична підтримка.

Матеріальна допомога надається у вигляді пенсій, компенсацій, допомоги у лікуванні та реабілітації, забезпечення продуктами харчування, одягом, медикаментами тощо. Матеріальна допомога людям та сім'ям, які опинилися у важкій життєвій ситуації, надається у формі адресної соціально-економічної допомоги, соціальних послуг та соціально-економічної допомоги.

Відповідно до Законів України ДП виражається у грошовій та натуральній формі, а також у вигляді соціальних послуг та призначена, як для всього населення України в цілому, так і для окремих категорій: малозабезпечених сімей, сім'ї з дітьми, діти-інваліди, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, інваліди і т.д.

Соціально-правова охорона материнства та дитинства в нашій країні сьогодні вважається одним із найважливіших векторів економічного, соціального та культурного розвитку. Небажання мати дітей пов'язане з низьким рівнем життя в Україні та недостатнім нормативно-правовим захистом сімей з дітьми. Якщо в Європі пільги та субсидії розраховуються для сімей із середнім рівнем доходу, то в Україні фінансова підтримка виплачується лише дуже бідним сім'ям. Правова база захисту сімей з дітьми багатогранна і включає різні галузі права, такі як: соціальне, цивільне, трудове, адміністративне, сімейне, податкове, фінансове страхування та ін. Обов'язки держави в галузі фінансової підтримки сімей з дітьми визначені в Основному законі. У ст. 46 Конституції України та говорить, що всі види соціальних пільг повинні забезпечувати рівень життя не нижчий від мінімального рівня життя, встановленого законом.

Соціальне страхування сімей з дітьми має розгалужену систему, що складається з окремих видів, наприклад:

- 1) пенсійне забезпечення [2];
- 2) надання різних пільг (страхових та державних);
- 3) надання соціальних послуг та допомог;
- 4) надання допомоги у натуральній формі.

Соціально-правова підтримка сімей з дітьми в нашій країні здійснюється за такими напрямками: надання соціальних відпусток; виплата різних видів СП залежно від типу, проблем та складу сім'ї; надання соціальних пільг та послуг (у тому числі медичних) з урахуванням життєвого стану сім'ї; допомога в натуральній формі: «бебі-бокси» для новонароджених та ін; визначення пенсій з нагоди втрати годувальника; податкові пільги, субсидії.

Найважливішими законами, які формують правову основу СЗС з дітьми, є закони України [1, 3, 8].

Слід зазначити, що в житті сімей, які мають неповнолітніх дітей, виникає безліч соціальних ризиків, у тому числі інвалідність, хвороба, низький дохід,

виховання дитини поодинці, що вимагає від держави розробки та прийняття якісної нової соціальної політики.

Безповоротна матеріальна допомога «Пакунок малюка» є новою державною ініціативою, реалізація якої в Україні розпочалася 1 вересня 2018 року. Цей вид СЗС з дітьми існує у багатьох країнах і покликаний сприяти розвитку відповідального материнства та батьківства. Позитивним моментом цього виду СП є те, що батьки можуть відмовитися від допомоги «Пакунок малюка» та скористатися правом на отримання грошової компенсації, але використовувати це можна лише на благо дитини [8].

Питання надання соціальної послуги догляду «муніципальна няня» за дітьми до трьох років регулюється Постановою Кабінету Міністрів від 30 січня 2019 р. №68 [1]. Ця постанова передбачає відшкодування витрат на догляд за дитиною на міську няню терміном на три роки. Недолік такої послуги в тому, що нею зможе скористатися не кожен, а тільки сім'я, в якій дитина є інвалідом (або тяжко хвора і потребує додаткового догляду) або в одного з батьків чи опікунів є I або II група інвалідності. З 1 січня 2023 року розмір винагороди за таку допомогу збільшено до однієї мінімальної зарплати з урахуванням фактичного часу надання такого догляду за дитиною відповідно до закону [13].

Психологічна допомога спрямована на мобілізацію внутрішніх ресурсів з метою зміни сприйняття безвиходу свого становища, розвитку впевненості у собі та мотивації до подолання почуття тривоги, психічних комплексів, невпевненості у собі, зміцнення активної, ініціативної позиції особистості. Її можна реалізувати шляхом надання психологічних консультацій, метою яких є покращення мікроклімату в сім'ї, підтримка здоров'я членів сім'ї, їх психічного розладу, набуття впевненості у власних силах, адаптація до навколишнього середовища, покращення відносин з оточуючими, обговорення з членами сім'ї існуючих проблем, розвиток здібностей долати труднощі та конфлікти з навколишнім

світом, організація та координація психотерапевтичної допомоги, діагностика, корекція та реабілітація хвороби.

Педагогічна допомога направлена на профілактичну і оперативну допомогу дітям та сім'ям шляхом надання їм необхідної кваліфікованої інформації, проведення виховних заходів, консультацій, бесід тощо.

Юридична чи правова допомога надається шляхом надання юридичних консультацій, обговорення чинних правових актів, гарантій та пільг, вжиття заходів щодо захисту членів сім'ї, їх прав та інтересів, захисту прав дітей, підготовки юридичних документів, подання позовів тощо [9].

1.3. Зарубіжний досвід державної підтримки сім'ї

Напрями демографічної політики за кордоном надзвичайно різноманітні. Можливість цілеспрямованого впливу суспільства на демографічні процеси підтверджується досвідом деяких країн Східної Європи (Болгарія, Румунія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Німеччина), які останнім часом активно реалізують демографічну політику, спрямовану на підвищення народжуваності. Ця діяльність сприяла ослабленню тенденції до зниження народжуваності та збільшення кількості дітей у сім'ях, підвищення престижу материнства в цих країнах, зниження захворюваності та смертності, підвищення матеріального добробуту населення сімей з дітьми.

Державне регулювання (далі – ДР) демографічних процесів у великих містах можна визначити, як вплив держави на складні демографічні процеси: народжуваність і смертність, відтворення населення, умови зайнятості та праці, рівень життя та СЗН, міграційні потоки через сукупність скоординованих методів ДР (рис. 1.3).

Для провідних розвинених країн характерна тенденція посилення соціальної спрямованості економіки, що включає врахування та узгодження інтересів усіх

соціальних груп населення при реалізації як макроекономічної політики держави, так і механізмів управління на рівні регіонів, корпоративних компаній та компаній усіх форм власності.

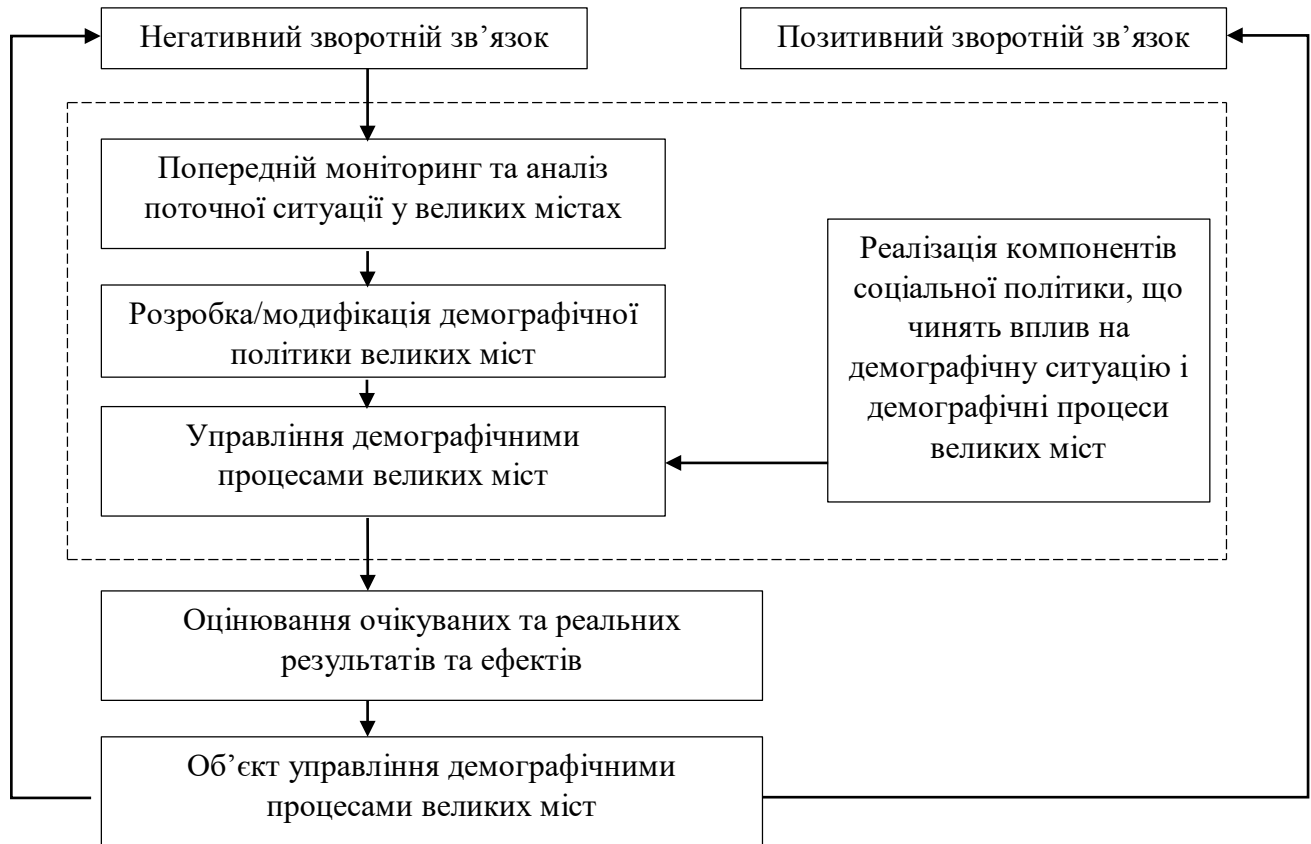

Рис.1.3. Схема державного управління демографічними процесами у містах
Складено автором за джерелом [32]

Досі дослідники виділяють три типи соціальних держав, характеристики яких показано на рис.1.4.

У міжнародній практиці розвитку сімейної політики полягає у прагненні досягнення гармонії сімейних і трудових інтересів. Можна навіть говорити про просування рівності між роботою та сім'єю. Ця думка підтверджується дискусією на міжнародному та національному рівні щодо таких документів, як [28]:

- угода МОТ (Workers with Family Responsibilities Convention);
- директива ЄС про вагітність (The EU Pregnancy directive);

- рекомендації ЄС про догляд за дитиною;
- директива ЄС про батьківську відпустку;
- директива ЄС про зайнятість неповний робочий день;
- резолюція ЄС про збалансовану участь жінок і чоловіків у сімейному й трудовому житті.

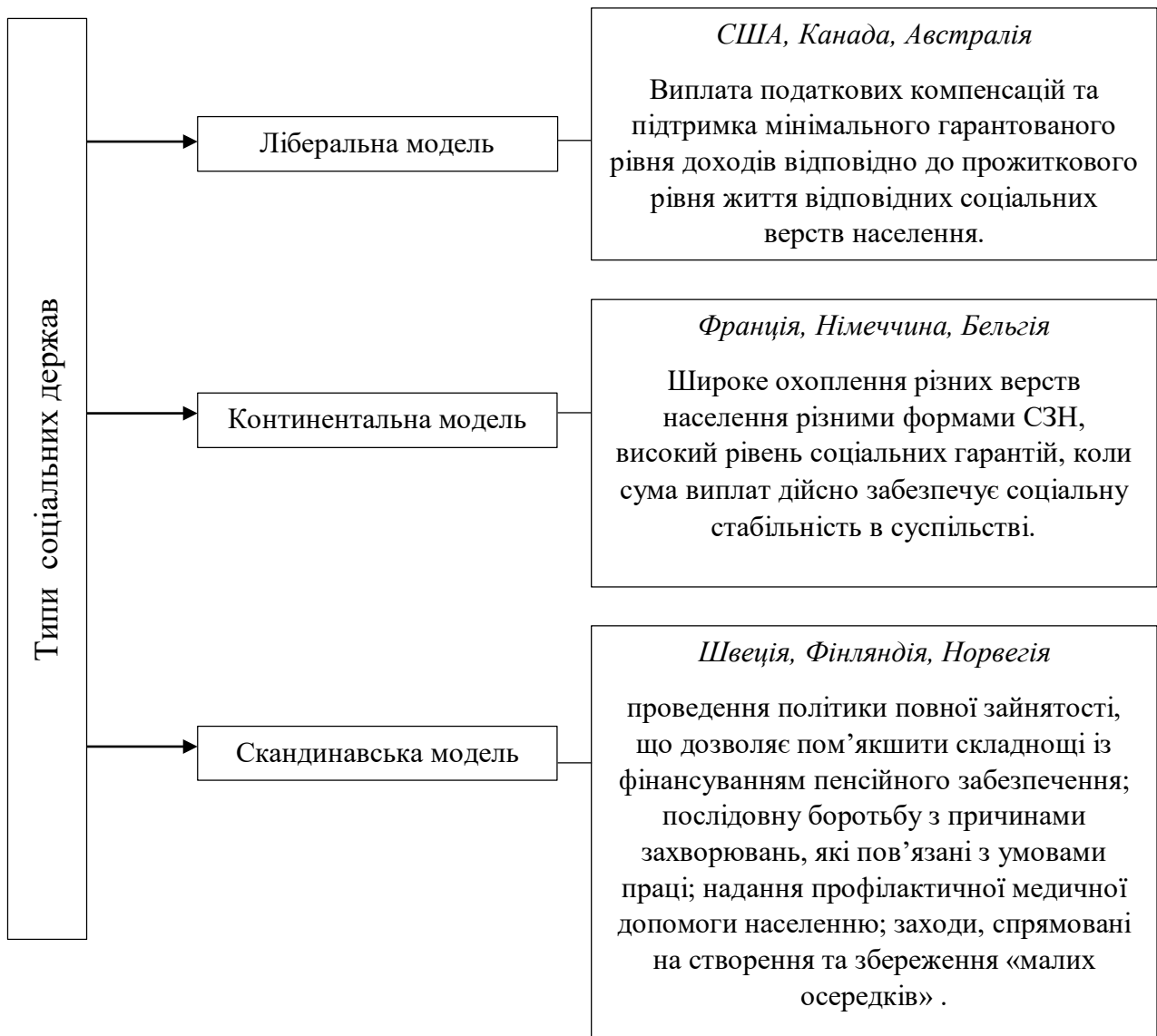

Рис. 1.4. Типи соціальних держав у світі

Складено автором за джерелом [32]

Як показує дослідження, повністю оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, доступна тільки в таких країнах, як: Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швеція. У таких країнах як: Бельгія, Греції, Данія, Іспанія, Ірландія, Італія та Португалії жінки отримують від 50 до 90% заробітної плати та значно меншу компенсацію за вимушену відсутність на роботі. У Данії, Іспанії та Португалії не всі працюючі жінки мають право на повністю оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами: жінки, які працюють у державному секторі, мають перевагу отримання повної оплати. Відпустка для догляду за дитиною або так звана батьківська відпустка оплачується всім категоріям працюючих жінок тільки в Німеччині.

Відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами варіюється у зарубіжних країнах в широких межах. Найнижчий показник у Португалії – 13 тижнів, а найвищий – у Данії – 28 тижнів, а ще в інших країнах – від 14 до 20 тижнів. У Великобританії не існує обов'язкової відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами для всіх працюючих жінок. У деяких країнах загальна сума відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами фіксована, а їх поділ на допологові та післяпологові відпустки досить гнучкий [36].

Підтримка сім'ї, така як підтримка при народженні дитини, також трапляється рідше. Не всі жінки отримують її, і не всі країни, такі як Ірландія та Великобританія, пропонують таку допомогу лише бідним сім'ям. Проте сімейна допомога на дітей виплачується у всіх країнах ЄС. Лише деякі переваги є універсальним, інші ж враховують сімейний дохід. Таким чином, допомога є універсальною в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Данії, Ірландії, Люксембурзі, Нідерландах, Португалії, Франції, Фінляндії, Швеції. Напівуніверсальний характер пільг присутній у Німеччині, адже розмір допомоги на другу дитину залежить від доходу сім'ї.

Сім'ї з дітьми у країнах ЄС мають право на податкові пільги. Таким чином, Бельгія, Німеччина, Греція та Італія мають перевагу надання відрахувань з

неоподаткованої суми доходу. В Іспанії та Португалії сім'ї з дітьми мають право на податкову знижку за кожну дитину. У деяких країнах застосовуються пільги з прибуткового податку з населення догляду за дітьми (Бельгія, Греція, Іспанія, Франція), а також пільги з витрат на освіту (Греція, Італія, Люксембург, Німеччина). У більшості країн ЄС самотні батьки також одержують додаткові податкові пільги у вигляді зниженого ПДФО [15].

Однією з особливостей формування сімейної політики у ЄС є створення умов, щоб поєднувалася робота та виховання дітей. Так, у Німеччині такі умови дозволяють обом батькам раціонально поєднувати роботу та сім'ю, дотримуючись інтересів дітей. Робота створює сприятливі умови для сімей з дітьми та покращує пенсійне забезпечення материнства. Батьки мають право на відпустку з догляду за дитиною на строк до трьох років та захищені від звільнення.

Швеція є світовим лідером у сфері догляду за сім'єю. Так звані «материнські» сім'ї у цій країні мають особливі переваги, оскільки майже половина народжень у країні відбувається поза шлюбом. Сімейну допомогу можуть отримувати всі діти до 16 років і до 19 років, якщо дитина навчається. Підвищені пільги поширюються на третіх та наступних дітей, а також самотнім матерям. Більшість дітей мають можливість відвідувати дитячі заклади. Плата за них досить висока, але зазвичай сім'ї платять у середньому 10%, а решта ділиться між місцевим бюджетом та державним бюджетом.

Розвитку сімейних програм на сьогодні досягли високого рівня багато країн ЄС. Програми покликані захистити сімейні доходи нижче за нормальну тривалість життя. У скандинавських країнах, де програми такого типу найпоширеніші, їм надано статус національних програм. У країнах Центральної Європи програми цього типу діють на регіональному та місцевому рівні. У країнах Південної Європи майже повністю відсутні.

Розглянемо міжнародний досвід регулювання демографічних процесів окремих європейських держав (табл. 1.1)

Таблиця 1.1. Міжнародний досвід регулювання демографічних процесів окремих європейських держав [32]

Країна	Основні допомоги та послуги
Великобританія	— надається вагома підтримка молодим людям, молодим сім'ям встановлені податкові знижки в разі народження дітей, видається грошова допомога і надається пільговий розподіл житла сім'ям з дітьми; видається щотижнева допомога на дітей до 16 років; — максимально вільне переселення; — дозвіл на в'їзд висококваліфікованим кадрам при обмеженні міграції людей з низьким рівнем кваліфікації.
Австрія	— під час визначення розміру допомоги і пільг основною є кількість дітей у сім'ї, а не доходи сім'ї; допомога сім'ям видається із суспільних фондів. — відшкодування вартості оплати житла, медичного страхування.
Італія	— основною метою є поліпшення становища жінок і турбота про сім'ю; — допомога сім'ям виплачується залежно від доходу; — дітям, що навчаються, виплачується допомога до 25 років.
Швеція	— послідовно розширюються соціальні пільги сім'ям з дітьми; — зростання населення останніми роками країна зобов'язана ефективній сімейній політиці; — сімейна допомога виплачується всім, включаючи іммігрантів.
Бельгія	— здійснюється широке коло заходів у рамках сімейної політики, серед яких виплата допомоги, зниження податків, субсидії на житло і навчання дітей та ін. ; — допомога збільшується залежно від віку дитини – у 14 років допомога втричі більша, ніж на дитину до чотирьох років, якщо дитина навчається, то допомога виплачується до 25 років; — відшкодування вартості оплати житла, медичного обслуговування
Данія	— відшкодування вартості оплати житла, стипендії студентам.
Франція	— відшкодування вартості оплати житла, послуг охорони здоров'я; — захист місцевих працівників при розгляді заявок роботодавців на наймання іноземного працівника; — збільшення економічної міграції.
Німеччина	— відшкодування вартості оплати житла, послуг охорони здоров'я, допомога на освіту; — дозвіл на в'їзд висококваліфікованим кадрам при обмеженні імміграції людей з низьким рівнем кваліфікації.
Ірландія	— соціальне страхування у всіх його видах та програми щодо забезпечення мінімального доходу, які забезпечують задоволення базових потреб найбільш вразливих верств населення; — відшкодування вартості оплати житла, безкоштовне медичне страхування.

Особливістю сімейної політики у США, на відміну від європейських країн, є піклування про власний добробут. Також у цій країні не передбачається відпустки щодо догляду за дитиною або вагітності та пологів, а також немає законної ДП щодо сімей. У той самий час США добре розвинена система СЗС, яка враховує сімейний стан [38].

Цікавим для України буде реалізація закордонного досвіду програмного принципу надання СП. У Німеччині є три типи соціальних програм, що підходять для використання і в Україні, оскільки забезпечують не лише фінансову підтримку, а й підтримку працевлаштування та особистого професійного розвитку. Приклади таких програм включають тимчасові СПр для біженців та іноземців у Німеччині [37]:

1) "Freiwilliges Soziales Jahr" (FSJ) – "Добровільний соціальний рік". Мета цієї державної програми – дати молодим людям можливість використати навички соціальної роботи та вивчити німецьку мову. FSJ призначений для осіб віком від 18 до 26 років включно. Тривалість СПр становить 12 місяців, але за потреби її можна продовжити до 18 місяців. Під час стажування учасники отримують грошову премію, яка, звичайно, менша за мінімальну заробітну плату, але дозволяє оплатити перебування в Німеччині.

2) "Freiwilliges Ökologisches Jahr" (FÖJ) – "Добровільний екологічний рік". Це німецька державна волонтерська програма, яка дозволяє молодим людям брати участь у проєкологічних проєктах, водночас удосконалюючи свої навички німецької мови. Волонтери можуть працювати від 38 до 40 годин на тиждень, включаючи обов'язкові семінари, які зараховуються до робочого часу. Учасники отримують компенсацію за проїзд до місця проведення семінару, проживання та культурну програму. Вони також передбачають: особисті витрати від 180 до 300 євро на місяць; безкоштовне харчування; пенсійне, медичне страхування, страхування по безробіттю та від нещасних випадків; оплачувана відпустка 26 днів; уніформа [29].

3) "Au Pair" – "Допомога по дому". Це програма культурного та освітнього обміну, завдяки якій можна цілий рік жити сім'єю, вивчити мову та виконувати певні обов'язки. Обов'язки учасника СПр: одягати та мити дітей, годувати та грати з ними; створення розважальних програм; супровід дітей до школи, дитячого садка та клубів; допомагати дітям із домашніми завданнями; підтримувати порядок у дитячій кімнаті.

Отже, при формуванні й реалізації сімейної політики в Україні необхідно застосувати позитивні досягнення європейських країн, такі як:

- ефективно поєднувати універсальні та адресні види соціальних пілг для сімей з метою ліквідації матеріальної нерівності між різними категоріями сімей;
- забезпечити рівні можливості для сімей незалежно від кількості дітей у сім'ї, що сприятиме реалізації бажання громадян створювати сім'ю та мати дітей;
- забезпечити високу якість життя та добробут у всіх муніципальних утвореннях і районах великих міст;
- високий рівень соціальної згуртованості, збалансованості та інтеграції, безпеки та стабільності демографічних процесів у містах та їх околицях;
- соціальна справедливість, добробут мешканців міста;
- соціально стійке життя; адекватна якість забезпечення освіти та професійного розвитку населення.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз сучасного стану демографічної ситуації в Україні

В Україні, на відміну від інших розвинених країн або країн із середнім рівнем доходу, останній перепис населення відбувся у 2001 році. У зв'язку з воєнним станом, у 2022 році уряд провів електронний перепис населення, який більшість дослідників вважають недостатнім, бо з кожним днем втрачаємо населення.

Зрозуміло, що демографічні проблеми були в Україні ще й до війни. Населення скорочується з 1990 року, коли воно досягло піку 51,6 млн. осіб. За оцінками Організації Об'єднаних Націй (ООН), населення у 2022 році становило 43 млн. 792 тис. осіб, але ООН включає до загальної кількості людей у межах міжнародно визнаних кордонів України [16]. За даними Держстату, кількість постійних жителів України у 2022 році становила 40 млн. 997,7 тис. осіб, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. (табл. 2.1)

Таблиця 2.1. Чисельність постійного населення України за віковими групами за 2018-2022 рр., тис. осіб

Роки	Всього населення, тис. осіб	Розподіл населення за віковими групами					
		0-14 років	у % до загальної кількості	15-64 років	у % до загальної кількості	65 років і старше	у % до загальної кількості
2018	42 216,8	6 530,5	15,5%	28 719,0	68,0%	6 967,3	16,5%
2019	41 983,6	6 481,0	15,5%	28 468,0	67,8%	7 034,6	16,7%
2020	41 732,8	6 386,8	15,3%	28 199,5	67,6%	7 146,5	17,1%
2021	41 418,7	6 279,8	15,2%	27 927,7	67,4%	7 211,2	17,4%
2022	40 997,7	6 119,9	14,9%	27 646,7	67,4%	7 231,1	17,7%

Складено автором за джерелом [17]

Проаналізувавши дані з табл. 2.1., можна відмітити, що у 2022 році у порівнянні з 2018 роком, кількість постійного населення України скоротилося на 1 млн. 219 тис. осіб. Треба зауважити, що ще перед повномасштабним вторгненням РФ демографічна криза в Україні, була спричинена російською анексією Криму та окупацією частини Донбасу. В цей період швидких темпів набувала еміграція та низький рівень народжуваності, що й призвело до скорочення населення більш ніж на 26% протягом останніх чотирьох років.

Крім скорочення чисельності населення, фактором демографічної нестабільності в Україні є також статеві-вікова структура населення. Як показано на рис. 2.1. В Україні дуже мало дітей та молоді порівняно зі старшим поколінням, у 2022 році частка дітей віком від 0 до 14 років становила 14,9%, а кількість людей похилого віку систематично збільшується з кожним роком та у 2022 році цей показник сягав 17,7 %. Це означає, що в найближчі кілька років менше жінок досягнуть дітородного віку. Навіть якщо у жінок однакова середня кількість дітей, менша кількість жінок дітородного віку означає меншу кількість народжень зараз і в майбутньому.

Це означає, що діаграма населення за віком показує два різних демографічних профілю. Один із них стосується людей старше 40 років, які народилися тоді, коли народжуваність у країні перевищувала коефіцієнт відтворення (більше двох дітей на одну жінку). Другий був створений у період зниження народжуваності та у 2022 році досягло 1,2 дитини на одну жінку.

Із рис. 2.1 видно, що чоловіків віком 15–19 років майже вдвічі більше, ніж чоловіків віком 35–39 років. Більше того, у країні брак чоловіків, особливо після 40 років. У 2022 році жінок у віці 40–69 років було на 23% більше, ніж чоловіків.

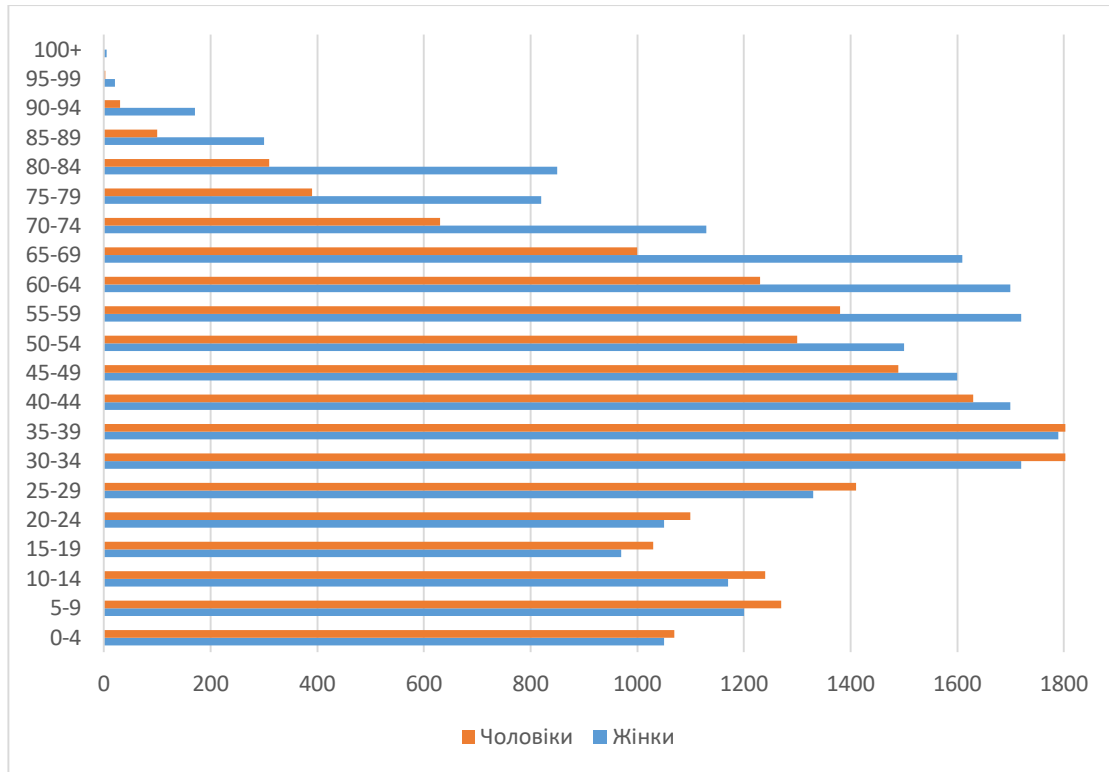

Рис. 2.1. Населення України за віком та статтю за 2022 рік (складено автором за джерелом [17])

Через зниження народжуваності збільшується і відсоток людей похилого віку в населенні. Тому в Україні нація старіє, що збільшує демографічне навантаження на працююче населення. За шкалою ООН населення вважається старим, якщо частка людей старше 65 років перевищує 7% від загальної чисельності населення країни, у 2022 році в Україні цей показник наблизився до цифри 17,7% [20].

Наразі населення України скоротилося ще більше. У країні є всі елементи, які можуть призвести до демографічної катастрофи: додаткова смертність від війни, масове внутрішнє переміщення, зростання еміграції (біженців), зниження народжуваності та можлива втрата території.

Цю ситуацію можна охарактеризувати як демографічну трагедію з кількох причин:

1. Перше – це загибель людей. Ще до війни тривалість життя в Україні не збільшувалася, тоді як у Польщі вона збільшилася на 7,3 роки для жінок та 8,4 року для чоловіків у період з 1999 по 2020 рік. Середня тривалість життя населення України представлена на рис. 2.2, і як бачимо, середня тривалість життя жінок значно перевищує середню тривалість життя чоловіків, але з кожним роком тривалість життя систематично знижується, особливо у 2020-2022 роках. Це співвідношення зменшується до 1,86 та 1,23. жінок та чоловіків, що насамперед пов'язано із впливом коронавірусу на тривалість життя. Також важливо розуміти, що війна призвела до невідомої кількості смертей серед військових та цивільного населення, точні цифри наразі невідомі [31].

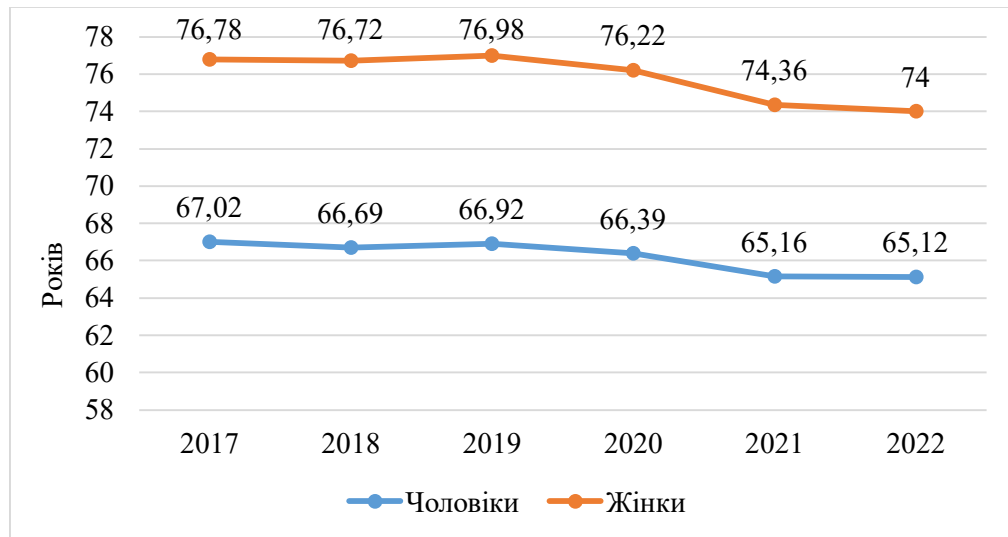

Рис. 2.2. Середня тривалість життя населення України у 2017-2022 рр. (складено автором за джерелом [17])

2. Наступною другою причиною є вплив війни на географічний розподіл населення. Він зазнав безперервної і повної трансформації через масове внутрішнє переміщення людей, яке триває й донині. За оцінками Міжнародної організації з міграції, понад 7,1 млн осіб (16% населення країни) були вимушеними переселенцями (ВПО). Це суттєво вплинуло на вікову структуру населення, оскільки значна кількість жінок, дітей та підлітків усіх вікових груп

покинула свої регіони. Хоча додому повернулися 4,5 мільйона людей, дехто може виїхати знову.

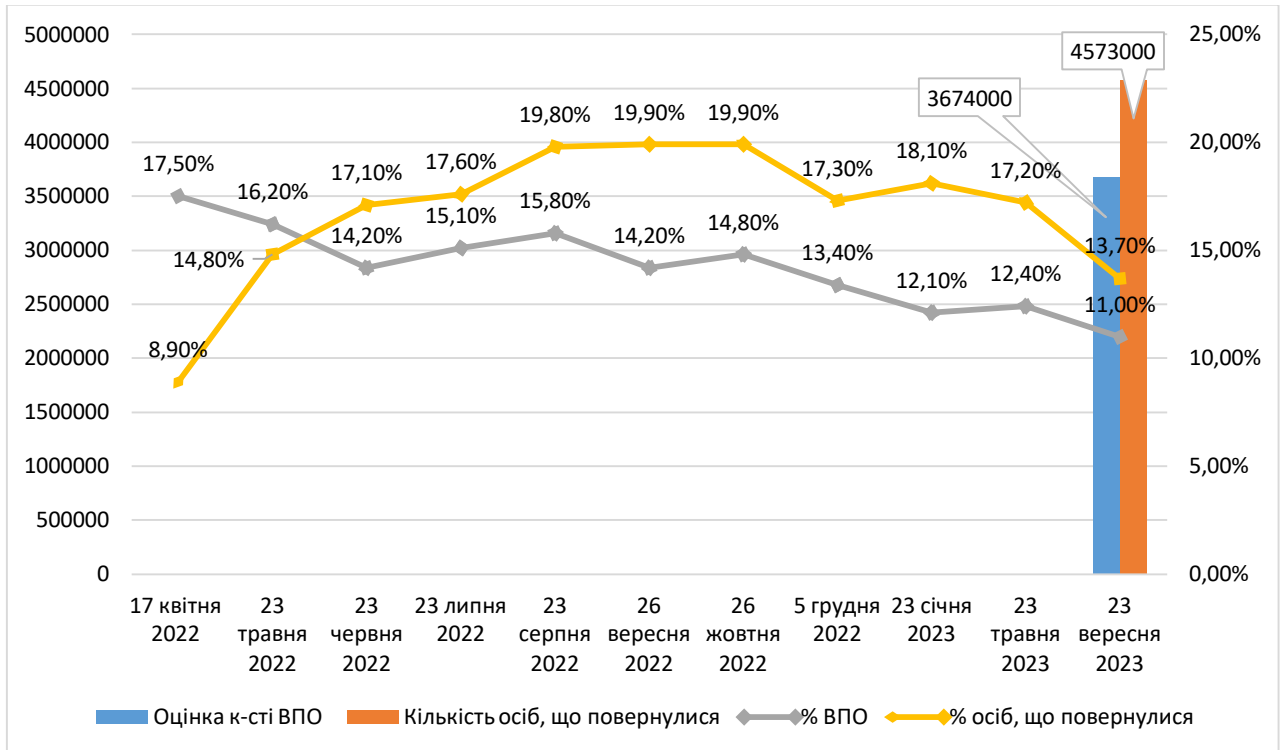

Рис 2.3. Відсоток ВПО та осіб, що повернулися, в загальній чисельності населення України та кількість ВПО та осіб, що повернулися в період з березня 2022 р. по вересень 2023 р. (складено автором за джерелом [19])

3. Третя причина полягає в тому, що багато біженців поїхали до інших країн, залишивши свої сім'ї, майно, освіту та роботу. За статистичними даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість біженців з України на 24 лютого 2022 року становила 6,6 мільйона осіб.

Комісія також підрахувала, що за цей час до України повернулось 2,1 млн. українців, але це приблизна оцінка того, скільки українців повернулося на батьківщину, навіть коли ситуація у деяких областях покращалась чи стабілізувалась [19].

4. Четвертою причиною є зниження народжуваності через наслідки війни та зниження народжуваності через меншу кількість жінок репродуктивного віку.

Молоде покоління зараз знаходиться у невизначеності майбутнього, тому ускладнюється рішення про народження дитини.

На рис. 2.4. наведені показники народжуваності та смертності в Україні за 2014-2021 роки, як бачимо, народжуваність з кожним роком знижується, а смертність постійно збільшується. Тільки у 2021 році темп приросту смертності склав +2,6, це пов'язано впершу чергу зі смертністю через коронавірус.

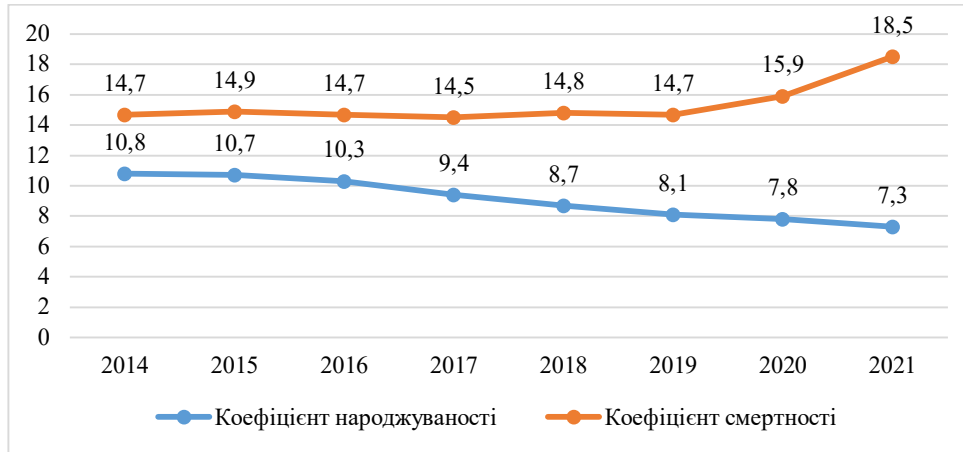

Рис. 2.4. Коефіцієнти народжуваності та смертності в Україні за 2014-2021 рр. (складено автором за джерелом [17])

Найбільш поширеними причинами смертей населення України у 2021 році були хвороби системи кровообігу, від яких померло 429,3 тис. осіб; від новоутворень померло 74,4 тис. осіб; на третьому місці – зовнішні причини смерті, від яких загинуло 28,8 тис. осіб.

Крім матеріального елемента, на народжуваність впливають зміни цінностей і ставлення до життя. В Україні, як і в інших країнах світу, поширюється «чайлдфрі» рух, який розуміється як свідома відмова стати батьками, тобто свідоме небажання мати дітей. Це переконання найчастіше властиве людям із вищою освітою та середнім або вищим за середній рівень доходу. Такі люди дійсно могли б забезпечити хороший рівень життя, але життя заради задоволення для них є вищим пріоритетом.

5. П'ятою причиною є вплив структури населення з великою часткою людей похилого віку. Навіть без якісних даних про вікову структуру біженців або очікувану вікову структуру тих, хто повернеться в Україну, є велика ймовірність, що нова вікова структура країни буде менш молодого, що створить додатковий тиск на економіку під час реконструкції.

6. Шоста причина – втрата території. РФ окупувала близько 100 тис. кв. км, включаючи Крим, що становить близько 20% території України.

Таким чином, вплив війни на Україну вже помітний і руйнівний, хоча довгострокові наслідки неможливо передбачити, важко уникнути затяжної демографічної трагедії.

Позитивні демографічні перспективи, необхідні для відновлення та реконструкції економіки країни, мають ґрунтуватися на політиці, яка принаймні сприяла б відновленню народжуваності.

Основою такої політики є просування гендерної рівності та сім'ї, значні інвестиції в охорону здоров'я та зниження смертності, а також покращення людського капіталу.

Крім того, необхідна активна імміграційна політика, яка б дозволила повернутися українцям і залучити працівників з інших країн для заповнення прогалин у статеві-віковій структурі населення. Ця політика має підтримувати кількість та якість робочої сили [27].

2.2. Основні засоби підтримки сім'ї та соціальні інститути їх забезпечення

Міністерство соціальної політики України є основною установою системи центральних органів виконавчої влади, відповідальною за формування та реалізацію ДП з питань сім'ї. Крім сімейних справ, міністерство відповідає за формулювання та реалізацію ДП у сфері зайнятості, трудових відносин, СЗН,

трудової міграції, соціальних послуг, волонтерства, здоров'я та відпочинку дітей, а також захисту прав біженців, які повернулися до України.

Основними завданнями Міністерства соціальної політики, які безпосередньо пов'язані з проблемами сім'ї, є [26]:

- формування ДП, що забезпечує державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії для мешканців, координуючи підготовку проєктних прогнозів та програм державної соціальної та демографічної політики;
- формування та реалізація ДП щодо надання адресної СП найбільш уразливим верствам населення, у тому числі МЗС та багатодітним сім'ям;
- формування та реалізація ДП у сфері надання соціальних послуг сім'ям з важкими житловими умовами, похилого віку, інвалідам, бездомним та безпритульним, сиротам та дітям, які втратили батьківську опіку, іншим МЗС та незахищеним верствам населення;
- формування та реалізація ДП в галузі сім'ї та дітей, здоров'я дітей та організації їх відпочинку;
- участь у розробці та реалізації національної політики боротьби з домашнім насильством.

З метою забезпечення послідовності та цілісності реалізації соціальної політики, особливо у сфері підтримки сім'ї, Міністерство реалізує [12]:

- у межах своєї компетенції координує діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування шляхом застосування державних соціальних стандартів та забезпечення норм та стандартів фінансового забезпечення державних соціальних гарантій;
- здійснює організаційне та методичне керівництво структурними елементами МДУ з питань праці та СЗН шляхом організації роботи, пов'язаної з наданням соціальних послуг сім'ям, які можуть або перебувають у «важких житлових умовах»;
- контролює виконання законодавства України про СЗН.

В Україні кожна сім'я з дітьми може отримати певну СДС від держави на підставі Закону України № 2811-ХІІ [9]: під час вагітності та пологів, народження чи усиновлення дитини, матерям - одиноким та багатодітним дітям, дітям-інвалідам, а також грошову допомогу дітям-сиротам, розмір та порядок виплати допомоги зазначені у додатку А.

Відповідно до закону [9] витрати на виплату ДДС із дітьми покриваються з державного бюджету України у вигляді дотацій місцевим бюджетам.

З метою підтримки малозабезпечених сімей його було Закон України [3], метою якого є реалізація конституційних гарантій права громадян на соціальне забезпечення, не нижче за прожитковий мінімум, надаючи фінансову допомогу найменш СЗС.

З метою покращення демографічної ситуації пізніше було прийнято низку документів, у тому числі: серед яких Указ Президента України [10], який встановлює пріоритети у таких напрямках соціальної політики держави як покращення демографічної ситуації та підтримка багатодітних сімей, посилення соціального захисту дітей, материнства та дитинства. Однак, незважаючи на декларацію новітніх підходів до сімейно-демографічної політики, головним заходом впливу на підвищення народжуваності в Указі № 5/2002 залишилися державні виплати при народженні дитини і до досягнення нею певного віку.

Тож у заходах підвищення народжуваності переважає екстенсивний підхід, реалізований за рахунок постійного збільшення суми виплат на дітей.

Правлінням Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності встановлено, що розмір допомоги при народженні дитини на сьогоднішній день становить 41280 грн (14,1 ПМ) [18]. Як змінювся розмір державної допомоги при народженні дитини з 2004 року й по теперішній час представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2. Розмір державної допомоги при народженні дитини за 2004-2024 рр.

Рік	Сума	Порядок виплати
2004	725 грн (8,5 ПМ)	одноразово при народженні дитини
2005	8 500 грн (23,4 ПМ)	одноразово при народженні дитини у 9-кратному розмірі ПМ, решта – протягом наступних 12 місяців рівними частинами
2006	8 500 грн (20,7)	3400 грн одноразово, решта – протягом наступних 12 місяців рівними частинами
2007	8 500 грн (18,3)	3400 грн одноразово, решта – протягом наступних 12 місяців рівними частинами
2008-2010	на 1-шу дитину: 12 240 грн (22,7 ПМ) на 2-гу дитину: 25 000 грн (46,4 ПМ) на 3-тю і кожен наступну дитину: 50 000 грн (92,0 ПМ)	на 1-шу дитину: одноразово – 4 800 грн, решта протягом наступних 12 місяців рівними частинами; на 2-гу дитину: одноразово – 4840 грн, решта протягом наступних 24 місяців рівними частинами; на 3-тю і кожен наступну дитину: одноразово 5000 грн, решта протягом наступних 36 місяців рівними частинами
2011	на 1-шу дитину: 24 960 грн (30,5 ПМ) на 2-гу дитину: 49 920 грн (61,1 ПМ) на 3-тю і кожен наступну дитину: 99 840 грн (122,3 ПМ)	на 1-шу дитину: одноразово – 8 320 грн, решта протягом наступних 24 місяців рівними частинами; на 2-гу дитину: одноразово – 8320 грн, решта протягом наступних 48 місяців рівними частинами; на 3-тю і кожен наступну дитину: одноразово 8320 грн, решта протягом наступних 72 місяців рівними частинами

Продовження таблиці 2.2

2012-2013	на 1-шу дитину: 27 330 грн (30,6 ПМ) на 2-гу дитину: 54 660 грн (61,2 ПМ) на 3-тю і кожну наступну дитину: 109 320 грн (122,4 ПМ)	на 1-шу дитину: одноразово – 9 110 грн, решта протягом наступних 24 місяців рівними частинами; на 2-гу дитину: одноразово – 9110 грн, решта протягом наступних 48 місяців рівними частинами; на 3-тю і кожну наступну дитину: одноразово 9110 грн, решта протягом наступних 72 місяців рівними частинами
2014 – т.ч.	41 280 грн	10 320 грн одноразово, решта – протягом наступних 36 місяців рівними частинами (по 860 грн)

Складено автором за джерелом [18]

Також необхідно проаналізувати співвідношення розміру допомоги при народженні дитини до прожиткового мінімуму (рис. 2.5).

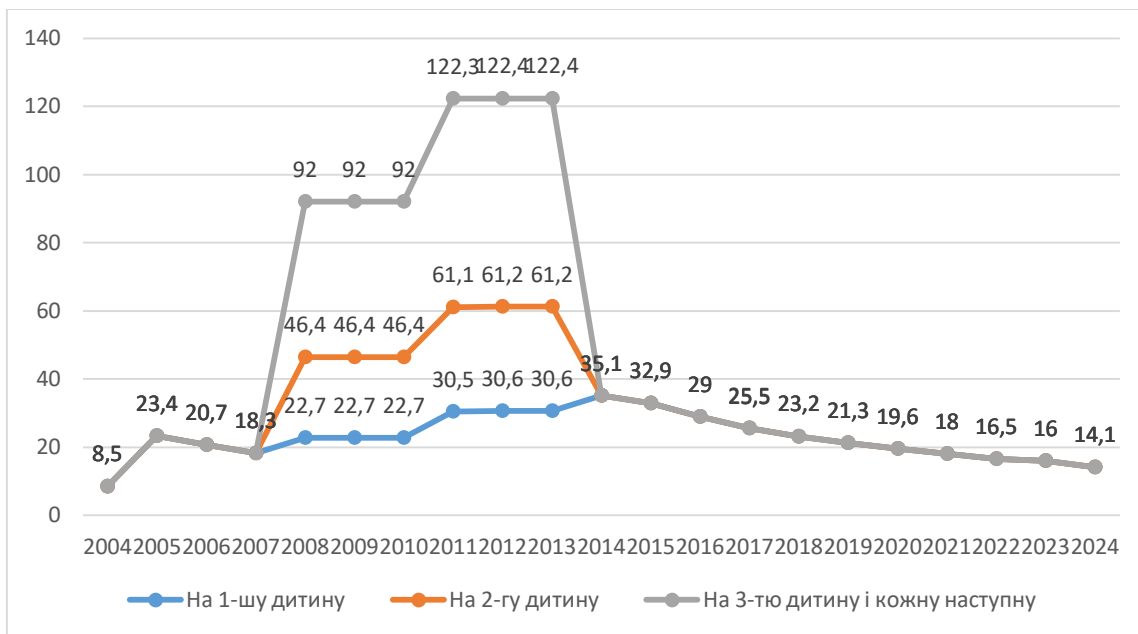

Рис. 2.5. Динаміка виплат допомоги при народженні дитини у порівнянні до ПМ за 2004-2024 рр. (складено автором за джерелом [18])

Виходячи з графіку вище, можна побачити, що виплати у співвідношенні до ПМ з кожним роком тільки зменшуються [4]. Найбільший розмір виплат спостерігається у 2010 -2012 рр., хоча й сума допомоги на тот момент зросла, це

не сприяло підвищенню коефіцієнта народжуваності, наразі народжуваність продовжує бути несприятливою.

ДДС з дітьми є тимчасовою компенсацією втрат, пов'язаних із відходом працюючих членів сім'ї з ринку праці, а не формою постійної фінансової підтримки. Нерозуміння цього спостерігається як у владі, так і в суспільстві, що посилює потребу та поглиблює «пастку бідності». Окрема проблема полягає в тому, що навіть при постійному підвищенні дитячої допомоги вони все одно не адекватні потребам сім'ї та дітей, у зв'язку з тим, що догляд за дитиною видаляє з ринку праці як мінімум одного члена сім'ї. Необхідно також враховувати недостатнє забезпечення багатодітних сімей товарами, що полегшують домашню роботу або сприяють навчанню або вихованню дітей. Найкраще надавати такі товари сім'ям, які виховують однієї чи двох дітей. Діти з багатодітних сімей частіше відчувають брак освіти, культурних потреб та насиченого вільного часу, незважаючи на державну фінансову підтримку та ДДС [10].

Всі ці явища вказують на погіршення якості людського капіталу, що створює замкнене коло: діти, народжені в маргінальних сім'ях або депресивних регіонах, за невеликим винятком, повторюють сценарій батьків, кількість сімей, у яких основним доходом стають державні соціальні виплати, збільшується.

Таким чином, нинішня система підтримки маргіналізує сім'ї з дітьми та посилює ставлення утриманців. Очевидно, що такий шлях не тільки безперспективний, але також соціально безвідповідальний та небезпечний, оскільки створює залежність і фактично завдає шкоди маргіналізованим батькам.

2.3. Перспективи та шляхи удосконалення державної підтримки сімей

Отже, доцільними є наступні заходи щодо активізації ДПС з дітьми:

1. Продовжувати збільшувати допомогу при народженні дитини та вводити контроль за використанням цих коштів. З метою стимулювання використання цільових коштів та одночасної економії на адмініструванні контрольних функцій

доцільно вивчити соціально-економічні переваги запровадження дитячого сертифіката, як одного із видів підтримки при народженні дитини [14].

Сертифікат повинен складатися з нематеріальної та грошової частини (основна частина – нематеріальна). Одному з батьків, який здійснює догляд за дитиною (або іншій особі, яка піклується про дитину), при народженні дитини виплачується грошова частина, що дорівнює десятикратному розміру мінімального прожиткового мінімуму дитини до шести років, визначеного на момент дня народження (усиновлення) дитини [34].

Негрошова частина, у свою чергу, включає два етапи: до досягнення дитиною трирічного віку та період від трьох до 18 років.

На першому етапі (до досягнення дитиною трьох років) одному з батьків (або іншій особі, яка піклується про дитину), що здійснює догляд за дитиною, видається негрошовий сертифікат у вигляді талону на придбання дитячих товарів, а для дітей віком до шести років — харчування, яке у двадцять разів перевищує прожитковий мінімум.

Третю (негрошову) частину сертифіката дитина може отримати відразу після досягнення повноліття у безготівковому порядку на навчання, покращення житлових умов або медичне обслуговування, яке дорівнює сімдесятикратному розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб на момент отримання ваучеру.

Батьки, керуючись інтересами дитини, можуть використовувати безгрошовий сертифікат або його частину тільки для покращення житлових умов дитини (а отже, і відповідних їй майнових прав) та для лікування дітей (операцій, реабілітації), якщо підтвердиться гостра необхідність лікування відповідним медичним висновком. Батьки зможуть використати кошти із сертифікату для оплати договорів добровільного медичного страхування дітей. Розмір коштів визначається виходячи з прожиткового мінімуму після досягнення дитиною відповідного віку.

2. Стимулювання багатодітних сімей за допомогою кредитних заходів (полегшення надання житлового кредиту та умов його часткового погашення за рахунок бюджетних коштів після народження другого та наступних дітей) та податкової політики (зниження податку на прибуток для фізичних осіб залежно від кількості дітей) [6].

3. Реалізувати відстрочені негрошові заходи щодо заохочення багатодітних сімей (наприклад, зниження пенсійного віку одного з батьків залежно від кількості дітей, надання державного кредиту на вищу освіту дітям, які мають братів та сестер тощо).

4. Особливо рекомендується створити та реалізувати механізми забезпечення житлом сімей з дітьми [7]:

- суттєво збільшити обсяги державного фінансування житлового будівництва;

- реалізувати ефективні законодавчі та виконавчі механізми, що забезпечують соціальне житло молоді та сім'ям з дітьми, підтримку розвитку молодіжних житлових комплексів та системи молодіжних житлово-будівельних кооперативів [5];

- здійснити ДР на ринку житла, активізувати житлове будівництво за кошти державного бюджету, щоб забезпечити молоді сім'ї першими квартирами за доступною ціною [13].

5. Створення сприятливих умов для поєднання професійної діяльності з материнством та батьківством. Для виконання цього завдання вам необхідно:

- реалізувати конституційні положення щодо захисту сім'ї, підготувати систему першочергових дій щодо забезпечення їх реалізації, а саме:

- підвищення стандартів праці як основа незалежності сім'ї;

- запровадити систему податкових пільг для сімей, залежно від кількості дітей;

– запровадити систему стимулювання компаній, які наймають працювати членів сімей з дітьми із соціально слабких груп, з урахуванням світового досвіду поєднання соціальної та податкової політики шляхом диференціації розрахунку заробітної плати залежно від сімейного стану конкретної людини та кількості дітей у сім'ї (найбільший – для одиноких батьків);

– на законодавчому рівні врегулювати можливість при розрахунку пенсії опікунам з урахуванням середньої заробітної плати конкретної особи враховуючи догляд за дитиною віком до трьох років та лікарняні через хворобу дитини;

– сприяти розвитку інфраструктури дитячих садків, ясел для дітей (у тому числі дітей-інвалідів), забезпечуючи можливість відвідування дітьми-інвалідами загальноосвітніх шкіл, стимулюючи підприємства до впровадження сімейних форм організації праці (дитячі кімнати, гнучкий графік роботи), Посилення правового захисту материнства, насамперед у приватному виробничому сектор, особливо це стосується гарантій повернення жінки на роботу після відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, підвищення відповідальності роботодавця за порушення її прав, а також контролю за їх дотриманням;

– запровадити єдину систему мінімальних (обов'язкових) нормативів надання соціальних послуг сім'ям різних категорій, які мають фінансуватися державою через систему міжбюджетних трансфертів, що вирівнюють. Визначити та затвердити методи оцінки матеріального становища та ступеня потреби сімей, а також перелік сімей, які мають право на отримання безкоштовних соціальних виплат (за винятком соціальних пільг) за мінімальними стандартами, які застосовуються до відповідної категорії.

– заклади охорони здоров'я – для компенсації підприємницьких витрат, отримання прибутків та матеріального стимулювання працівників;

– для жінок – отримувати якісні медичні послуги, вибирати обсяг послуг та постачальника, мати можливість ставити під сумнів дії медичних працівників, якщо вони надають послуги неналежної якості.

6. Впровадження спеціалізованого страхування у зв'язку з вагітністю та пологами (перинатального страхування) сприятиме вдосконаленню системи медичного обслуговування жінок репродуктивного віку, вагітних жінок та жінок, які мають дітей.

Очікується, що така політика дозволить при настанні страхового випадку витрати на вагітність будуть розділені між жінкою (роботодавцем жінки) та державою (в особі фонду соціального страхування на випадок тимчасової непрацездатності) у співвідношенні 50% та 50%. Перинатальна політика повинна замінити допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, що фінансуються фондом. Перинатальне страхування можна використати:

- оплата амбулаторно-поліклінічних послуг, які надаються у закладах охорони здоров'я жінкам під час вагітності (консультації для жінок);
- оплата послуг, які надають жінкам у лікарнях (відділеннях) та перинатальних центрах;
- вжити заходів у разі відхилення від нормального перебігу вагітності та провести лікування патологій, що з'явилися під час або внаслідок вагітності (амбулаторно та стаціонарно);
- проведення необхідних планових та додаткових досліджень за показаннями (за рекомендацією лікаря);
- забезпечення необхідними лікарськими засобами та медичними матеріалами під час вагітності та пологів.

Загалом, потрібно врахувати корисний досвід європейських країн у створенні та реалізації соціальних програм, а також досвід реалізації спільних

проектів, пов'язаних із такими програмами. Пропонується певна схема запровадження позитивного зарубіжного досвіду (рис. 2.6).

Пропонована програма пропонує всі необхідні етапи реалізації соціальних програм, та їх застосування, створює умови поліпшення надання соціальних послуг.

Рис. 2.6. Схема впровадження зарубіжного досвіду фінансування соціальних програм (складено автором за джерелом [32])

При впровадженні позитивного зарубіжного досвіду фінансування соціальних програм слід враховувати:

- порівняння механізмів реалізації програм, особливо їх фінансового забезпечення, з українською дійсністю, включаючи менталітет населення;
- необхідність внесення відповідних змін до існуючих правових актів;
- дотримання принципу соціальної справедливості.

Тому при проведенні ефективної демографічної політики держава повинна мати комплексну стратегію, що поєднує напрями стимулювання матеріального зростання населення (у тому числі стимулювання роботодавців за рахунок заходів податкової політики), житлового будівництва та реконструкції соціальної інфраструктури, призначеної для підтримки сімей з дітей, особливо в сільській місцевості. Обмежувати сімейно-демографічну політику виключно впливом на народжуваність недоцільно, оскільки забезпечення адекватної підтримки та виховання дітей, незалежно від їхньої кількості, є однаково важливою метою як державного СЗН, так і для відтворення людського капіталу.

ВИСНОВКИ

Сьогодні Україна, як ніколи, потребує ДР демографічними процесами. Необхідність у цьому зумовлена наявною в країні затяжною демографічною кризою та її суттєвим загостренням після повномасштабного вторгнення рф.

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Застосовуючи методи порівняльного аналізу, дали визначення поняттю «демографічна політика». Встановили, що демографічна політика є невід'ємною частиною загальної соціально-економічної політики та водночас частиною політики народонаселення. Виділили наступні принципи демографічної політики: прозорість і науковий підхід, який використовує надійні демографічні дані розробки ефективних стратегій розвитку населення; інтеграція, що означає забезпечення взаємодії демографічної політики з іншими секторами, такими як охорона здоров'я, освіта та економіка; принцип участі громадськості, метою якого є активне залучення громадян до процесів прийняття рішень та політики.

2. Визначили основні форми державної СПС, а саме: матеріальна допомога, психологічна допомога, педагогічна допомога та юридична й правова допомога. А також прийшли до висновку, що подальший розвиток системи соціальних послуг, в реальних умовах війни, має спрямування на визначення соціальних потреб незахищених категорій населення, розробки та удосконалення нормативно-правового, методичного забезпечення надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, механізмів організаційного та фінансового забезпечення таких послуг, а також, проведення моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг.

3. Проаналізували досвід СПС та регулювання демографічних процесів у європейських країнах, і визначили вектори розвитку з урахуванням зарубіжного досвіду, а саме: ефективно поєднувати універсальні та адресні види соціальних пільг для сімей для того, щоб ліквідувати матеріальну нерівність між різними

категоріями сімей; забезпечити рівні можливості для сімей і це не залежить від кількості дітей, скільки їх у сім'ї; забезпечити високу якість життя та добробут у всіх муніципальних утвореннях і районах великих міст; високий рівень соціальної згуртованості, збалансованості та інтеграції, безпеки та стабільності демографічних процесів у містах та їх околицях; соціальна справедливість, добробут мешканців міста; соціально стійке життя; адекватна якість забезпечення освіти та професійного розвитку населення.

4. Визначили, що метою демографічного розвитку України сьогодні має бути покращення якості населення, збереження та відтворення його життєвого й трудового потенціалу. Саме цей шлях є перспективним для виходу із кризи воєнного та повоєнного станів. Для досягнення результатів, завданнями соціальної політики на найближчі 5 років повинні стати: поліпшення якості життя, скорочення бідності, покращення здоров'я нації, покращення показників народжуваності та смертності, регулювання міграційних процесів, поліпшення умов життєдіяльності сім'ї і т.д. Для зниження показників смертності в країні має бути приділена значна увага системі охорони здоров'я. Важливим є покращення надання медичних послуг та оптимізація їх вартості, адже якісна медицина наразі доступна не усім громадянам.

Сприяти підвищенню народжуваності в Україні можливо шляхом забезпечення надання прямої грошової допомоги при народженні дитини, та іншими соціальними програмами, метою яких є вплив на загальний рівень життя населення, що прямо впливає на бажання українських сімей заводити більше дітей.

5. Проаналізували існуючі СПр підтримки сімей з дітьми та прийшли до висновку, що нинішня система підтримки маргіналізує сім'ї з дітьми та посилює ставлення утриманців. Очевидно, що такий шлях не тільки безперспективний, але також соціально безвідповідальний та небезпечний, оскільки створює залежність і фактично завдає шкоди маргіналізованим батькам.

6. Визначили наступні шляхи удосконалення ДПС з дітьми:

- продовжувати збільшувати допомогу при народженні дитини та вводити контроль за використанням цих коштів;
- стимулювати багатодітних сімей за допомогою кредитних заходів;
- реалізувати відстрочені нематеріальні заходи щодо заохочення багатодітних сімей;
- створювати та реалізувати механізм забезпечення житлом сімей з дітьми; створювати сприятливі умови для поєднання професійної діяльності з материнством та батьківством;
- впроваджувати спеціалізоване страхування у зв'язку з вагітністю та пологами.

Зауважили, що обмежувати сімейно-демографічну політику виключно впливом на народжуваність недоцільно, оскільки забезпечення адекватної підтримки та виховання дітей, незалежно від їхньої кількості, є однаково важливою метою як ДСЗ, так і для відтворення людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: закон України від 16.11.2000 р. № 2109-III) (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2457-15#Text>
2. Про пенсійне забезпечення: закон України від 05.01.1991 р. № 1788-XII) (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
3. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям Закон України від 01.06.2000 р. №1768-III (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1768-14>
4. Про прожитковий мінімум: закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/966-14>
5. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: закон України № 2998-XII від 05.02.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
6. Про затвердження Порядку часткової компенсації відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла: Постанова Кабінету Міністрів України № 853 від 04.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2003-п>
7. Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 роки: Постанова Кабміну України № 1249 від 11.11.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1249-2009-п>
8. Про внесення зміни до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо виплати допомоги при народженні дитини» від 17.03.2011 № 3164-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-20#Text>

9. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
10. Про заходи щодо заохочення народжуваності в Україні Закон України № 5/2002 від 03.01.2002 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2002#Text>
11. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332>
12. Сімейний кодекс України (від 10.01.2002 р. №2947-III) (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
13. Про соціальні послуги: закон України № **2671-VIII** від 17.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
14. Про невідкладні заходи з подолання бідності: Указ Президента України від 26.02.2010 р. № 274/2010 URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/u274_10?an=28&ed=2010_02_2
15. Глазко Н. Д. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери. Ефективна економіка: наукове фахове видання. 2014. No 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059>
16. Демографічна ситуація в Україні в період незалежності. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/08/21/infografika/suspilstvo/demohrafichna-sytuacziya-ukrayini-period-nezalezhnosti>
17. Державна служба статистики України URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
18. Допомога на дитину: які розміри виплат у 2019 році. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-yezhdnevny-buxgalterskiy-obzor-39-posobie-na-rebenka-kakie-razmery-vyplat-v-2019-godu>
19. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 14: жовтень 2023 року. MOM. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf

20. Кобеля З. І., Лаврук І. Г. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи її подолання. Журнал “Науковий огляд” No 4(57). 2019. с.6–17. URL: <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf>
21. Кравченко М.В., Мельничук Л.М. Механізми державного регулювання демографічного розвитку: теоретичний аспект. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2014. Вип. 1. URL: <http://surl.li/sdngi>
22. Крикун О.О., Медяник Ю.Г., Роганчук О.Д. Основні напрями державної підтримки сім’ї в сучасних умовах. XVII International scientific and practical conference «*Formation of Prospects for the Global Development of Humanity: Modern Problems of Science and Technology*» (April 3-5, 2024) Bologna, Italy. International Scientific Unity, 2024. 274 p. С. 214-217. <https://isu-conference.com/arkhiv/formation-of-prospects-for-the-global-development-of-humanity-modern-problems-of-science-and-technology/>
23. Курило І.О., Аксьонова С.Ю., Крімер Б.О. Народжуваність та материнство в Україні: регіональний аспект. Демографія та соціальна економіка. 2016. No 1. С. 65–79. URL: <http://surl.li/sdkysy>
24. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія / О.А. Малиновська. Київ: НІСД, 2018. – 472 с.. URL: <https://www.ceeol.com/search/book-detail?id=1024839>
25. Методичні рекомендації з виконання кваліфікаційної роботи бакалавра для здобувачів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» / уклад. Г.О. Дорошенко, Д.В. Бабич, С.М. Бабич, С.В. Бабич, Г.І. Заднепровська, О.В. Жадан, Л.Л. Калініченко, Я.В. Кононенко, О.О. Крикун, А.М. Літвінова, С.М. Нескородєв, М.В. Максимова, Л.М. Матросова, І.О. Пенська, В.Ю. Прокопенко, В.Ф. Пуртов, Т.О. Самофалова, В.В. Сичова, Г.О. Сукрушева, І.А. Тернова, Л.В. Тешева, О.А. Фрідман, М.В. Чужданова, В.Г. Штучний. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 36 с.

26. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. Державні соціальні стандарти. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html>.
27. Позняк О. Українці за кордоном: чи зменшиться кількість трудових мігрантів у 2019. URL: <https://eba.com.ua/trudova-migratsiya-chy-pobilshaye-ukrayinskyh-zarobitchan-u-2022-rotsi/>
28. Проєкти ЄС в Україні. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk?s=232
29. Проєкти, що підтримуються МБРР. Міністерство соціальної політики України / Офіційний портал. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Proekti-shcho-pidtrimuyutsya-MBRR.html>
30. Ралко О. С. Особливості реалізації соціальної політики ЄС. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент: зб. наук. пр. 2016. Вип. 21. С. 37-40. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u282/ralko_publikaciyi_na_sayt.pdf
31. Середня тривалість життя зросла до 70 років [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <https://suspihne.media/133692-aka-seredna-trivalist-zitta-v-ukraini-dani-derzstatu/>
32. Соціальний захист населення у закордонних країнах. UA Economic: сайт. 23.08.2021. URL: <http://www.uaeconomic.com/ulens-1549-2.html>
33. Стешенко В.С. Зміст понять «демографічний розвиток» і «людський розвиток»: тотожності та відмінності. Демографія та соціальна економіка. 2013. No 1. С. 5–16. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/19.html>
34. Україна – 2030. Стратегія зміни майбутнього. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України: сайт. 09.12.2020. URL: <http://surl.li/sdnfh>
35. Україна 2021-2022: помірні досягнення, масштабні загрози. URL: <https://razumkov.org.ua/vydannia/shchorichni-analitychni-pidsumky-i-prohnozy>

36. Nichtehelelich Lebendgeborene Eurostat. URL:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
37. Schluffolgerungen des Rates und der im Rat vereinigten, fur Familienfragen zustandigen Minister zur Familienpolitik. URL: <http://eur-lex.europa.eu>
38. Social Institutions. Stanford Encyclopaedia of Philosophy. URL:
<http://plato.stanford.edu/entries/social-institutions>

ДОДАТОК

Таблиця 1А. Порядок та розмір призначення виплат ДПС в Україні

Вид допомоги	Порядок виплати
Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами	Надається в розмірі 100 % середньої заробітної плати (доходу).
Допомога при народженні (усиновленні) дитини	Одноазово – 10 320 грн, решта суми протягом наступних 36 місяців по 860 грн.
Допомога на дітей одиницею матерям	Надається в розмірі, що дорівнює різниці між 100 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу. Максимальний розмір такої допомоги становить: на дітей віком до 6 років – 2272 грн; на дітей віком від 6 до 18 років – 2833 грн; на дітей віком від 18 до 23 років (у разі навчання) – 2684 грн.
Тимчасова допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання (перебування) їх невідоме	Розраховується як різниця між 100 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців, але не менше ніж 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Максимальний розмір такої допомоги становить: для дітей віком до 6 років – 2 272 грн, для дітей віком від 6 до 18 років – 2 833 грн.
Допомога для дітей ВПО	Розмір такої допомоги для дітей становить 3 000 грн.
Одноразова натуральна допомога «пакунук малюка»	Кожна сім'я, в якій народилася дитина, має право на отримання від держави одноразової допомоги у вигляді «пакунка малюка» (бебі бокса). Усі засоби та вироби перевірені й сертифіковані. Ціна закупівлі «пакунка малюка» для держави — 6778 грн
Допомога на дітей із багатодітної сім'ї	На сьогодні розмір такої допомоги ставить 2 100 грн щомісяця – до моменту, поки дитині не виповниться 6 років.
Допомога на дітей, над якими встановлено опіку	Розмір становить на дітей до 6 років – 4544 грн (2,5 розміру прожиткового мінімуму на дітей з інвалідністю, над якими встановлено опіку чи піклування) на дітей від 6 до 18 років – 5666 грн (3,5 розміру прожиткового мінімуму).
Допомога дітям, які втратили батьків під час війни	Розмір допомоги становить: • 2,5 розміру прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (для дітей до 6 років — 5680 грн/міс.; для дітей 6–18 років — 7082 грн/міс.); • 3,5 розміру прожиткового мінімуму для дитини з інвалідністю відповідного віку (діти до шести років — 7952 грн/міс.;

	• для дітей 6–18 років — 9915 грн/міс., для осіб віком 18–23 роки – 9394 грн). Для осіб віком від 18 до 23 років, тобто тих, хто вчиться у закладах освіти – 6710 грн.
Допомога по догляду за дитиною з інвалідністю	Розмір допомоги визначається у відсотках прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, залежно від груп інвалідності та категорій осіб з інвалідністю: особам з інвалідністю з дитинства І групи підгрупи А з надбавкою на догляд – 7 131,10 грн; особам з інвалідністю з дитинства І групи підгрупи Б з надбавкою на догляд – 4 186 грн; особам з інвалідністю з дитинства ІІ групи – 2 100 грн; одиноким особам з інвалідністю з дитинства ІІ групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд – 3 244,15 грн; особам з інвалідністю з дитинства ІІІ групи – 2 100 грн; одиноким особам з інвалідністю з дитинства ІІІ групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд – 2 825,55 грн. На дітей з інвалідністю: від 0 до 18 років (без надбавки на догляд) – 2 100 грн; до 6 років з надбавкою на догляд – 2 601,10 грн; підгрупи А до 6 років з надбавкою на догляд – 6 009,10 грн; від 6 до 18 років з надбавкою на догляд – 2 881,60 грн; підгрупи А від 6 до 18 років з надбавкою на догляд – 7 131,10 грн.
Допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною	Допомога призначається з дня звернення за її призначенням на кожну хвору дитину в розмірі двох прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку та виплачується 6 місяців: на дітей віком до 6 років — 4544 грн; на дітей віком від 6 до 18 років — 5666 грн.

ISU

INTERNATIONAL SCIENTIFIC UNITY

CERTIFICATE

of conference participant

it is hereby certified, that

ОЛЕКСАНДРА ДМИТРІВНА РОГАНЧУК

took part in the XVII International Scientific and Practical Conference
«**FORMATION OF PROSPECTS FOR THE GLOBAL DEVELOPMENT
OF HUMANITY: MODERN PROBLEMS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY**»

April 3-5, 2024, Bologna, Italy
12 Hours of Participation
(0,4 ECTS credits)

Head of the
organizing committee

Viktoriia Tsiundyk

